

Näringslivsarkiv i Sverige

PM till Ku 2017:02, "Översyn av arkivområdet".

Innehåll

Intro	2
Svenska näringslivshistoriska arkiven/arkivbestånden	2
Arkivföretag	2
Offentliga arkivinstitutioner – samarbete och konkurrens	2
Internationell utblick	3
Centrum för Näringslivshistorias modell	3
Organisation	3
Vision och Mission	4
Affärsmodell och ekonomi	4
Företags- och näringslivsarkiven – en del av kulturarvet	5
Vem ska vårda och förvara enskilda arkiv?	5
CfN som inspiratör för näringslivsarkiven	6
Sammanfattning och avslutande kommentarer	7

Bilaga: Koncern- och organisationsskiss, Centrum för Näringslivshistoria

2019-04-12

Föreningen Centrum för Näringslivshistoria

Alexander Husebye, VD

Krister Hillerud, vVD

Intro

Centrum för Näringslivshistoria vill med denna PM till arkivutredningen belysa den del av arkivområdet som vi verkar inom. Näringslivsarkiven utgör en synnerligen heterogen grupp av institutioner med såväl ideella som kommersiella aktörer, små institutioner liksom stora internationella bolag. Där finns även nationella och regionala aktörer som på olika nivåer förenas i svenska och internationella nätverk.

Men delar av vår sektor uppvisar idag även en dynamisk utveckling. Vi vill belysa detta framför allt genom Centrum för Näringslivshistorias verksamhetsmodell som vi är övertygade om skulle kunna inspirera och bidra till en positiv utveckling inom vårt område.

Svenska näringslivshistoriska arkiven/arkivbestånden

Näringslivsarkiven i Sverige utgörs i de flesta fallen av ideella föreningar. Ett par av dem arbetar på egen hand i sina regioner, andra åter i samarbeten med andra enskilda arkiv i s.k. arkivcentra. Näringslivsarkiven täcker inte alla regioner; områden med intressant företagande som t.ex. Småland och delar av Norrland saknar aktörer. De flesta av näringslivsarkiven är små, vilar till stor del på bidrag och har endast begränsade resurser att arbeta aktivt för att säkerställa större mängder material från företagen och berätta näringslivets historia.

Näringslivsarkiven har hittills varit organiserade i Näringslivsarkivens Förening, som slagits samman med Folkkrörelsernas Arkivförbund till nybildade Svenska Arkivförbundet.

Arkivföretag

Vid sidan av näringslivsarkiven som i huvudsak hanterar historiskt material från företag finns också tre större kommersiella arkivföretag, Depona, Nobeli Business Support och Iron Mountain. Sammanlagt omsätter dessa drygt 500 mkr. I denna siffra ingår även övriga kontorsservicetjänster som företagen tillhandahåller. Depona och Iron Mountain har bägge sitt ursprung i tidigare statliga bolag. Depona var tidigare Samhall Informationsteknik AB. Iron Mountains (numera ett svenskt dotterbolag till det internationellt verksamma Iron Mountain med huvudkontor i Boston) svenska verksamhet startade som Svenska Lagerhus (senare Dokumenthuset) som ägdes av Finansdepartementet. Nobeli arkiv har växt fram ur Nobel Industriers kontorsservice.

Det är angeläget att nämna de kommersiella arkivföretagen i denna PM, då de dels hanterar arkivmaterial med statlig proveniens (företag och myndigheter), dels i sina arkiv från företag har kommit att inkorporera historiskt material. Det senare utgör ett problem eftersom det innebär att sådant material blir svårtillgängligt för forskning. De kommersiella arkivföretagen saknar såväl infrastruktur i form av forskarutrymmen som utbildade arkivarier.

Offentliga arkivinstitutioner – samarbete och konkurrens

Fram till det att näringslivsarkiven började växa fram (från 1970-talet och framåt) brukade företag och organisationer antingen överlämna eller deponera sina arkiv hos offentliga arkivinstitutioner som Riksarkivet, landsarkiven och stads/kommunarkiv. Detta skedde fram till 2000-talet inom ramen för gåvo- eller depositionsavtal, i de allra flesta fall utan överenskommelser om kostnader för deponenterna.

Med näringslivsarkivens tillkomst har ett alternativ till de offentliga institutionerna etablerats, där man kombinerar depositioner med medlemskap och avgifter för de deponerande företagen. Det tillvägagångssättet tillämpas numera även av Riksarkivet genom de regionala landsarkiven. En

konkurrenssituation har därmed ibland uppstått där konkurrerande anbud, med erbjudanden om kostnadsfri förvaring eller förvaring till kraftigt subventionerade priser, lämnats av arkivmyndigheterna med hänvisning till att ett visst arkivbestånd är av "särskild kulturell betydelse". På senare tid har så skett med Volvos arkiv i Göteborg.

Internationell utblick

Internationellt ser hanteringen av historiskt material från företagen annorlunda ut. I många länder är det vanligt att företagen själva har egna arkivorganisationer med en eller flera arkivarier anställda. Det gäller i synnerhet Tyskland där det vid sidan av företagens egna hantering finns ett antal näringslivsarkiv knutna till industri- och handelskammare i de olika förbundsländerna, t.ex. i Nordrhein Westfalen (Köln) och i Bayern (München). Dessa institutioner tar vanligtvis emot material från företag som lagts ner och därmed saknar ägare. Det finns en dynamisk diskussion om arkivfrågor vid seminarier och årsmöten i Vereinigung deutscher Wirtschaftsarchivare (VdW) som organiserar c:a 700 arkivarier med koppling till företag och näringslivsarkiv.

I England och Frankrike ser bilden likadan ut med företag som arbetar med egna arkivorganisationer.

Även i USA är det vanligt att större företag – även inom techbranschen som Apple och Microsoft – sysselsätter arkivarier. Näringslivsarkiv som i Sverige finns inte, men däremot kommersiella aktörer som History Factory som upparbetat en stor marknad för (till viss del) bevarande och (framför allt) berättande av historia med koppling till företag och organisationer. Professionellt är näringslivsarkivarierna i USA knutna till nätverket Business Archives Section inom Society of American Archivists.

Internationellt verkar ICA/SBA – International Council on Archives, Section for Business Archives – som samarbetsorgan för såväl enskilda företag som näringslivsarkiv. Man arrangerar årliga konferenser (2017 i Stockholm med CfN som värd och organisatör) där frågor av intresse för professionen diskuteras, inte minst de som är gränsöverskridande (digitalisering, juridik mm).

Centrum för Näringslivshistoria har aktiverat sig internationellt. Dels genom att i Stockholm arrangera konferenser för ICA/SBA (2017) och VdW (2019). Vårt årliga arrangemang History Marketing Summit (sedan 2016) samlar även representanter för såväl internationella som svenska företag i ett program som utväxlar erfarenheter att säkerställa arkiv och berätta företagets historia.

Centrum för Näringslivshistorias modell

Organisation

Centrum för Näringslivshistorias modell vilar på att förena medlemskap i en ideell förening med att utföra kommersiella tjänster i ett helägt servicebolag. Detta är ett upplägg som är vanligt bland näringslivsorganisationer men unikt för enskilda arkiv, både i Sverige och utomlands.

Den ideella föreningen grundades 1974 och organiserar idag medlemskapet för c:a 350 företag, som alla betalar medlems- och serviceavgifter. I föreningen finns ett eget forskningssekretariat vars projekt finansieras via bidrag från fonder och stiftelser samt med vinstmedel från verksamheten i det egna servicebolaget. Styrelsens sammansättning speglar de olika intressen som finns runt verksamheten: företag, akademi och näringslivsorganisationer.

Föreningen startade 1997 ett bolag med samma namn. Centrum för Näringslivshistoria CfN AB är ett servicebolag med uppgift att utföra de kommersiella tjänsterna och även svara för hyreskontrakt och större delen av den anställda personalen (idag 40 personer). Bolagets styrelse består av tre personer som tillika är ledamöter i föreningens styrelse.

Vid sidan av Centrum för Näringslivshistoria finns även föreningen Stockholms Företagsminnen (FSF) med en självständig verksamhet som grundas på ett uppdrag från Stockholms Stad att hantera material från företag som inte längre finns ("herrelösa arkiv"). Detta material skulle annars ankomma på Stadsarkivet att hantera. I styrelsen för FSF ingår representanter för såväl Stockholms stad (stadsarkivarien och stadsantikvarien) som representanter för stadens företag och CfN. Denna lösning har i Stockholm gett en tydlig rollfördelning kring hur de historiska arkiven från företag, både historiska och nu verksamma, skall hanteras.

Båda verksamheterna, Centrum för Näringslivshistoria och Stockholms Företagsminnen erhåller verksamhetsbidrag från Riksarkivet (2019 300 kkr resp 152 kkr).

Vision och Mission

Centrum för Näringslivshistorias verksamhet definieras av stadgans ändamålsparagraf: *att omhänderta, förvara, vårda, bearbeta och presentera handlingar, bilder och föremål från företag, organisationer och enskilda med anknytning till näringslivet samt – för så vitt ej deponenten annorlunda bestämmer – hålla samlingarna tillgängliga för deponenter och andra intresserade.* Formuleringen utgör även verksamhetens mission på samma sätt som namnet beskriver verksamhetens vision.

Verksamheten planeras och följs upp i treåriga affärsplaner. I denna prövas även visionen och missionen utifrån möjlighet att öka verksamhetens omfattning.

Affärsmodell och ekonomi

Centrum för Näringslivshistorias affärsmodell bygger på att verksamheten skall vara självfinansierad. Detta har gett en expansiv verksamhet som vilar på långsiktiga kommersiella överenskommelser med medlemsföretagen.

Kravet på självfinansiering gäller all verksamhet som utförs i servicebolaget oavsett om det handlar om arkivtjänster eller olika former av historieberättande. Upplägget förutsätter en acceptabel ekonomisk marginal som dels konsoliderar servicebolaget (för bl.a. investeringar), dels medger vinstutdelningar till ägaren, den ideella föreningen.

Bokslutet för 2017 kan tjäna som en illustration till hur vår affärsmodell fungerar. Omsättningen på koncernbasis var 47 mkr, med fördelningen 3,6 mkr för föreningen respektive 43,4 miljoner för servicebolaget. Vinsten i bolaget uppgick till 1,4 mkr före dispositioner, 326 kkr lämnades i utdelning till föreningen (ägaren).

Stommen för både ekonomi och verksamhet utgörs av avtal om arkivdepositioner. Avtalen reglerar priser för förvaring och servicenivå, villkor för tillträde etc. Fördelen med modellen är att företagen löpande bekräftar sitt engagemang och att den egna historien de facto åsätts ett reellt ekonomiskt värde. Förfarandet medför också att CfN ges möjlighet att löpande fylla på arkivet med nya handlingar och därmed ges en aktiv roll i de respektive företagens arkivbildningsprocess. Därmed undviks också den risk som finns förknippad med att en överenskommelse träffas som innebär att endast en del av ett visst arkiv lämnas till en institution utan någon tydlig plan för kommande leveranser. Modellen har i internationella sammanhang uppmärksammats som framgångsrik.

Vid sidan om den grundläggande och avtalsreglerade förvaltningstjänsten kan företagen köpa tilläggstjänster i form av ordnings- och förteckningsarbeten. Utöver arkivtjänster, som också innefattar erbjudanden inom områdena arkivbildning och digitala tjänster, finns också ett betydande inslag av berättartjänster (historiska webbplatser, böcker, utställningar etc) samt research och

utredningar. Några av företagen köper ett flertal tjänster samtidigt, några väljer att endast låta CfN förvara arkivet tills vidare.

Företags- och näringslivsarkiven – en del av kulturarvet

Otvetydigt utgör näringslivsarkiven och de enskilda arkiven en del av det svenska kulturarvet. Som Riksarkivet konstaterar i sitt inspel ("Enskilda arkiv – ett mångfacetterat område") är de enskilda arkiven sparsamt reglerade i svensk lagstiftning. I det fall en omformulering av arkivlagen skulle bli aktuell är det givetvis viktigt att även de enskilda arkivens betydelse fastslås. I detta sammanhang är det nödvändigt att beakta alla aspekter av frågan. Riksarkivet föreslår i sitt inspel om de enskilda arkiven att det skulle kunna bli aktuellt med regleringar även för arkiv inom enskild sektor och att även sanktioner skulle kunna kopplas till detta. Förslagen väcker en del frågor: Kan det införas regleringar och eventuellt sanktioner för att förhindra att arkiv gallras, skingras eller flyttas utanför landets gränser? Finns här någon motsättning i förhållande till ex till grundläggande principer om äganderätt?

De företag som deponerar sina arkiv hos CfN ställer dessa till förfogande för både forskning och skola med villkoret att all användning först ska godkännas av deponenten. I vissa fall har beslut om tillgång till arkiven delegerats till CfN. Förfarandet vilar på avtal och på ett ömsesidigt förtroende mellan parterna. En definition av de enskilda arkiven som en del av kulturarvet bör ge fortsatt stöd för att respektive deponent – arkivägare – själv har rätten att avgöra under vilka förutsättningar ett arkivmaterial kan göras tillgängligt för tredje part.

Vidare är det nödvändigt att samtliga enskilda arkiv tillmäts samma betydelse. Idén om att endast vissa arkivbestånd, låt vara av särskilt samhällsviktig eller kulturell betydelse, skulle omfattas av arkivlagen ger i förlängningen ett urvalsproblem. Vad som tillhör området "samhällsviktiga funktioner" kan möjligen definieras (finansiella tjänster, kraftförsörjning, infrastruktur etc). Området "kulturell betydelse" är svårare att definiera. Den svenska industrin och näringslivet har under lång tid präglats av närvaron av ett antal stora och internationellt verksamma bolag. Att dessa kan komma att tillmätas vad som kallas kulturell betydelse är både rimligt och troligt. Inom gruppen små och medelstora företag däremot är det kanske endast ett fåtal företag som skulle åsättas samma epitet. CfN:s erfarenhet visar att de flesta företag ur den förra gruppen är synnerligen medvetna om sin betydelse och sitt bidrag till utvecklingen av det svenska samhället och välståndet. Detta medför också att man så gott som undantagslöst redan arbetar aktivt för att bevara sina arkiv och sin historia. De mindre företagen är viktiga både enskilt, men också som grupp. Det kan till exempel gälla en typ av företagsamhet som förekommer i en geografisk region, t ex Småland ("Gnosjöandan"), eller Stockholm som smältdegel för s k *start ups* inom de kreativa branscherna.

Vem ska vårda och förvara enskilda arkiv?

I första hand ser CfN att de enskilda arkiven ska förvaras i enlighet med respektive arkivägars önskemål. Riksarkivet bör i de fall då myndigheten tar emot frågor gällande arkiv från enskilda verksamheter hänvisa till enskilda arkivinstitutioner. Det bör vara en ambition att material som tillkommer inom enskild verksamhet kan bevaras i enskild regi. Härigenom både tillvaratas och renodlas expertis inom området. I de fall då företag via anbudsförfarande väljer att låta en underleverantör ta över arkivhållningen ska Riksarkivet inte ges tillåtelse att konkurrera med hjälp statliga subventioner. För att garantera att värdefullt arkivmaterial hanteras korrekt vill vi föreslå någon form av certifieringssystem. Enskilda arkivinstitutioner som uppfyller baskrav vad gäller (t ex) arkivlokaler, säkerhet, tillgång till forskarsal och utbildade arkivarier ska kunna certifieras av

Riksarkivet. Detta ger en kvalitetsstämpel gentemot företag som vill upphandla arkivtjänster, men också gentemot lokala och regionala myndigheter vid tilldelning av anslag. I och med detta behöver alltså konkurrens inte uppstå i vilken en statlig myndighet deltar aktivt.

Arkiv från enskild verksamhet som av en eller annan anledning kommit att stå utan ägare ("herrelösa arkiv") bör i första hand förvaras av enskild (certifierad) arkivinstitution. För detta bör anslag utgå. Utgångspunkten ska vara att arkiven i första hand förvaras och tillgängliggörs i en miljö där de hanteras av personal med både rätt utbildning och erfarenhet, men också i en kontext som är gynnsam för forskning. I den mån detta finansieras med allmänna medel ska grundprincipen vara att arkiven är öppna för forskning, så vida inte GDPR eller annan lagstiftning medför begränsningar. Ett konkret exempel på detta är (som nämnts ovan) Föreningen Stockholms Företagsminnen som genom ett årligt anslag från Stockholms Stad tillhandahåller arkiv från ett brett urval av tidigare verkssamma företag inom Stockholms näringsliv.

Finansieringsfrågan i stort för de enskilda arkiven bör belysas. De flesta av de företag som är medlemmar och deponerar sitt material hos CfN har ekonomisk möjlighet att erlagga de löpande avgifter som åtagandet medför. Resultatet av de arbeten som företagen låter utföra för att tillgängliggöra sina arkiv och sin historia kommer på olika sätt allmänheten tillgodo och bidrar till att uppfylla den ideella föreningens stadgeenliga uppdrag att bevara och presentera näringslivets historia. CfN skulle välkomna en grundlig genomlysning av frågan hur dessa kostnader skulle kunna göras avdragsgilla för att skapa ett ekonomiskt incitament för fler företag att bidra till forskningen med värdefullt källmaterial.

CfN som inspiratör för näringslivsarkiven

Under de senaste drygt 20 åren har CfN satsat betydande resurser på att utveckla verksamheten. Detta gäller inom alla områden. Modeller har utarbetats för att beräkna offerter för arkivtjänster, upphandling av arkivflyttar, paketering och genomförande av både arkiv- och berättartjänster, djupintervjuer med befattningshavare etc. CfN har under 2018-2019 lagt ett stort arbete på att utvärdera och upphandla en ny e-arkivtjänst. Till detta kommer också en omfattande service gentemot kundföretag, forskare, media och andra grupper. Tydliga rutiner har utarbetats för att tillgodose deponenternas krav på sekretess kring arkiven parallellt med en uttryckt ambition att materialet så långt möjligt ska användas. Med hjälp av juridisk expertis har avtalsmallar tagits fram för tydliga och väl definierade ömsesidiga åtaganden för såväl CfN som kunderna, oavsett om det gäller löpande förvaltning eller mer tillfälliga projekt. En effektiv och för ändamålet anpassad administration har byggts upp för att hantera ekonomin kring arkivförvaring, tilläggsleveranser och övriga kommersiella tjänster. Som arbetsgivare är CfN anslutna till IDEA och följer de avtal som är gällande för sektorn.

CfN:s inställning är att arkivtjänster både kan och bör vara föremål för konkurrens på en öppen marknad där lika villkor gäller. Mot bakgrund av att CfN byggt upp sin verksamhet från grunden och i stort sett utan anslag från det allmänna vill vi gärna både inspirera och dela med oss av våra kunskaper. Därigenom tror vi det finns möjlighet att fler näringslivsarkiv kan se dagens ljus. Med fler liknande och seriösa aktörer inom samma område finns all anledning att var och en arbetar för att förbättra sitt erbjudande. Det borde också i förlängningen leda till att man från Riksarkivets sida ser att man inte behöver uppträda på en marknad där sund konkurrens råder. Detta vore till gagn för hela arkivverksamheten. Det är också vår fasta övertygelse att en fri marknad med fler seriösa aktörer i förlängningen kommer att skapa fler arbetstillfällen för arkivarier i Sverige.

Sammanfattning och avslutande kommentarer

Mot bakgrund av 45 års verksamhet kan CfN konstatera:

- Att modellen med en ideell förening med servicebolag är en form som är både smidig och långsiktig
- Att CfN:s verksamhetsmodell röner stor uppmärksamhet internationellt, såväl i forskarsamhället som bland kollegor i branschen.
- Att nya arbetstillfällen och karriärvägar har öppnats för arkivarier.
- Att en omfattande verksamhet inom forskning, skola och history marketing med fördel kan bedrivas parallellt med arkivverksamheten. De olika delarna motsäger inte varandra utan snarare ökar styrkan i budskapet.

För framtiden vill vi se:

- Att de enskilda arkiven, genom lagstiftning eller på annat sätt, definieras som en del av det svenska kulturarvet men med fortsatt bestämmanderätt och oinskränkt äganderätt över de egna arkivbestånden.
- Att Riksarkivet intar en roll för att stötta och eventuellt certifiera enskilda arkivinstitutioner
- Att Riksarkivet inte tillåts konkurrera på marknaden för enskild arkivhantering
- Att fler enskilda aktörer som arbetar aktivt och seriöst för att bevara näringslivets kulturarv tillkommer.
- Att genom ekonomiska styrmedel underlätta beslut för företag och organisationer inom näringslivet att bevara och arbeta med sitt kulturarv.

Centrum för Näringslivshistoria vill gärna ta en aktiv del i arbetet med att främja näringslivsarkivens intressen. Vi tror att det går att hitta former för högre andel självfinansiering, givetvis med respekt för att det råder olika förutsättningar geografiskt och juridiskt. Vår erfarenhet ger oss fog för att det går, och vi delar gärna med oss av vår kompetens och affärsmodell till intresserade.